

УДК 347.77/.78:349.2-057.15/.16](477)

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ СЛУЖБОВИХ ТВОРІВ

Любов Микієвич

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79007
e-mail: mykievychlove@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-5590-152X*

Досліджено поняття та ознаки службового твору на підставі аналізу його законодавчих дефініцій та доктринальних поглядів. Встановлено, що твір може кваліфікуватися як службовий за наявності наступних ознак: 1) його створення здійснено працівником у зв'язку з виконанням трудових обов'язків; 2) попри відсутність у законодавчому визначенні службового твору зазначення «за дорученням роботодавця» таке доручення не може виходити за межі трудових обов'язків працівника; 3) для кваліфікації твору як службового характер, тривалість, вид трудового договору (строковий, на час виконання певної роботи, про надомну роботу, про дистанційну роботу) не мають правового значення.

Доведено, що у сфері промислової власності застосування поняття «службовий» до відповідних об'єктів (винаходів, корисних моделей, промислових зразків тощо) є умовним. Права інтелектуальної власності на такі об'єкти належать власникам патентів, свідоцтв, які за своєю суттю є правостановлювальними та правопідтверджувальними документами.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, працівник, роботодавець, майнові авторські права, промислова власність.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.81.172>

Значна частина творів як об'єктів авторського права створюються працівником на виконання трудового договору. В процесі створення таких творів використовуються ресурси роботодавця (засоби виробництва, фінансові ресурси, навчання працівника, організоване роботодавцем тощо) у поєднанні з творчими зусиллями працівника. Відтак ці обставини слід урахувувати для ефективного регулювання відносин інтелектуальної власності в разі створення службового твору.

Поняття, ознаки, правовий режим службового твору, права інтелектуальної власності на нього в різних аспектах досліджено в працях багатьох вітчизняних науковців: Т. М. Вахонєвої, С. В. Вишневецької, С. В. Корновенко, О. А. Лупало, С. І. Шимон, О. О. Штефан, А. Штефан, О. Яворської.

Проблематика правового режиму службових творів є актуальною з огляду на такі чинники: з прийняттям нового Закону «Про авторське право і суміжні права», внесенням змін до ЦК України відбулися зміни щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності в разі створення службового твору; численна судова практика, предметом якої є розгляд спорів щодо службових творів, виявляє низку проблемних питань щодо поняття «службовий твір», так і правових підстав набуття прав на нього та їх розподілу між працівником і роботодавцем; виникає своєрідна колізія між свободою творчості та виконанням трудових обов'язків, у результаті якого буде створено службовий твір; існують змістовні відмінності в розумінні службових творів, що створюються як об'єкти авторського права чи як об'єкти права промислової власності. Відтак, дослідження поняття, правового режиму службових творів є актуальним та затребуваним.

У першій редакції Закону від 23 грудня 1993 р. «Про авторське право і суміжні права» [1] визначення службового твору було відсутнє. Закон не містив жодних норм, які б урегульовували відносини щодо набуття та здійснення авторських прав на службовий твір. Законом від 11 липня 2001 р. були внесені суттєві зміни та доповнення до Закону «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, з'явилося визначення службового твору у ст. 1 Закону, а також окрема ст. 16, норми якої урегульовували авторське право на службові твори.

Згідно зі ст. 1 Закону 1993 р. (в ред. 2001 р.) службовий твір визначався як твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем. У Законі «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. [2] службовий твір визначено лаконічніше. Згідно з п. 55 ст. 1 Закону службовий твір – твір, створений працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом). У цьому визначенні, порівняно з попереднім, йдеться про працівника, як суб'єкта, що створив службовий твір. Таке застереження є вірним, оскільки особа стає автором з факту створення твору. Правовою підставою, яка пов'язує особу і роботодавця є трудовий договір. Тому особа на підставі трудового договору набуває статусу працівника, а уже з факту створення твору стає його автором. Проте виключення з визначення службового твору зазначення про те, що такий твір може бути створений за завданням роботодавця, видається нелогічним. Адже створення службового твору може здійснюватися у порядку індивідуального завдання роботодавця, проте таке завдання все ж має охоплюватися трудовими функціями, що випливають з умов трудового договору.

Автором загалом будь-якого твору може бути фізична особа, незалежно від віку, громадянства, соціальних характеристик, обсягу праводієздатності тощо. Автор вільний у своїй творчості, формах її виразу тощо, тоді як працівник діє у рамках трудового договору. Його свобода творчості певною мірою має узгоджуватися з обов'язками за трудовим договором. Правова охорона авторських прав ґрунтується на презумпції авторства, надається з факту створення твору, саме автору як первинному суб'єкту належать особисті немайнові та майнові права. Якщо твір створюється працівником на виконання трудового договору, то розподіл прав інтелектуальної власності має певні особливості. Тому зміна акцентів у визначенні службового твору з «автора» на «працівника» є вірною.

Проводячи порівняльний аналіз законодавчих дефініцій службового твору, С. І. Шимон та О. А. Лупало звертають увагу, що «новітня законодавча формула дефініції службового твору за змістом хоч і є лаконічнішою, проте не виключає, а охоплює діяльність працівника щодо здійснення й обов'язків, прямо передбачених у трудовому договорі, і таких, які в договорі не передбачені, але виконують за окремим дорученням роботодавця, що в будь-якому разі пов'язане з трудовим договором (контрактом)» [3]. Таке твердження видається суперечливим, оскільки стверджується, що діяльність працівника може охоплювати й обов'язки, які трудовим договором не передбачені, але виконуються за окремим дорученням роботодавця. Проте таке доручення у будь-якому разі пов'язане з трудовим договором (контрактом).

У дефініції службового твору взагалі не зазначено про доручення роботодавця, але зазначено, що твір має бути створений працівником *у зв'язку* (виділено авт.) з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом). Безпосередньо в тру-

довому договорі неможливо зафіксувати конкретні доручення роботодавця працівникові. Все ж важливо, що будь-які доручення мають бути пов'язані з трудовим договором та охоплюватися трудовими обов'язками працівника.

Визначення понять «службова відеограма», «службова фонограма», «службове виконання», «службовий твір» у ст. 1 Закону «Про авторське право і суміжні права» містить спільну їх ознаку – всі вони створені у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом).

У ЦК України [4] не міститься визначення службового твору. Ст. 429 кодексу: Права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту) розміщена у Главі 35: Загальні положення про право інтелектуальної власності, книги 4. У нормах ст. 429 йдеться про належність особистих немайнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, працівникові, який створив цей об'єкт та про спільну належність працівнику і роботодавцю майнових прав на такий об'єкт. Натомість ч. 3 ст. 440 ЦК України встановлені окремі правила щодо приналежності майнових прав інтелектуальної власності на службовий твір як об'єкт авторського права. Тобто ця норма є спеціальною щодо норм ст. 429 кодексу. Норми ст. 440 розміщені у Главі 36: Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право).

Відтак, доцільно з'ясувати чи поняття «службовий твір» належить суто до сфери авторського права та чи характеристика об'єкта інтелектуальної власності як службового може бути застосована в промисловій власності. Згідно зі ст. 1 Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. [5] об'єктами охорони промислової власності є патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та вказівки про походження чи найменування місця походження, а також припинення недобросовісної конкуренції. Родовим поняттям «промислова власність» охоплюється широке коло об'єктів, які мають різне функціональне призначення. Наприклад, засоби індивідуалізації суб'єктів господарювання (комерційні (фірмові) найменування), товарів робіт, послуг (товарні знаки, знаки обслуговування, вказівки про походження чи найменування місця походження).

В актах спеціального законодавства України у сфері промислової власності вжиті терміни «службовий винахід» (ст.ст. 1, 9 Закону «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [6]); право роботодавця на реєстрацію промислового зразка, якщо такий створено автором у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи доручення роботодавця (ст. 8 Закону «Про охорону прав на промислові зразки» [7], без визначення самого поняття «службовий промисловий зразок»); право роботодавця на реєстрацію компонування напівпровідникових виробів, якщо таке створено у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи за спеціальним дорученням роботодавця (ст. 7 Закону «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» [8], без визначення самого поняття «службове компонування»).

Згідно зі ст. 1 Закону «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» службовий винахід (корисна модель) – винахід (корисна модель), створений працівником. Нормами ст. 9 Закону урегульовано право роботодавця на реєстрацію службового винаходу (корисної моделі). Якщо роботодавець скористається таким правом у встановленому законом порядку, відповідно йому буде видано патент на такий винахід (корисну модель). Відтак усі права належатимуть саме йому як володільцю патенту. Сам же винахідник має право на винагороду. Якщо ж винахід не запатентовано ні роботодавцем, ні працівником, що його створив, то чи можливо взагалі

вести мову про винахід (корисну модель) як такий чи службовий винахід (корисну модель). Адже до видачі патенту винахід існує як опис, креслення, формула, інформація тощо, які у своїй сукупності за результатами експертиз можуть бути визнані винаходом. Тому саме поняття «службовий винахід» певною мірою є умовним. До моменту державної реєстрації винаходу відповідні розробки як результат інтелектуальної, творчої діяльності людини в будь-якій сфері технології можуть охоронятися як об'єкт авторського права (твір), в режимі комерційної таємниці, ноу-хау тощо.

Аналогічна ситуація з промисловими зразками, що створюються як ескізи, креслення, макети тощо і до моменту видачі свідоцтва не можуть отримувати правову охорону власне як промисловий зразок.

Тому у сфері промислової власності характеристика відповідного об'єкта як службового певною мірою є умовною. Адже до моменту видачі правоохоронних документів, що одночасно є і правовстановлюючими, будь-які розробки, здійсненні працівником не охороняються власне як винахід, корисна модель, промисловий зразок, компонування. Їх правова охорона можлива авторським правом (якщо це твір), як комерційна таємниця чи в іншому режимі.

Відтак, у разі створення службового твору (виділено авт.) може йтися виключно про його правову охорону авторським правом. У такому разі розподіл майнових прав інтелектуальної власності на такий твір здійснюється згідно з приписами ст. 440 ЦК України. Щодо об'єктів промислової власності (винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонування напівпровідникового виробу, інших) у спеціальних главах книги 4 кодексу відсутні норми щодо розподілу прав на такі об'єкти, якщо вони створюються у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту). Аналізуючи норми спеціальних законів, констатуємо, що права на такі об'єкти належать власникам патентів, свідоцтв. Тому не може йтися про розподіл майнових прав між роботодавцем та працівником. Відтак, незрозуміло на які випадки можуть поширюватися норми ст. 429 ЦК України.

Головним для визначення службового твору є факт його створення на підставі трудового договору (контракту) чи за завданням роботодавця. Характер, тривалість, вид трудового договору (строковий, на час виконання певної роботи, про надомну роботу, про дистанційну роботу) не мають правового значення. Створення твору має охоплюватися трудовою функцією працівника. Форма і спосіб доведення завдання роботодавця про створення твору працівнику теж не мають принципового значення. Головне, щоб таке завдання не виходило за межі трудових функцій працівника. В законодавстві не конкретизовано вимоги щодо оформлення завдання роботодавця (форма, спосіб доведення до працівника, зміст тощо). У разі виникнення спору щодо службового твору, судова практика оцінює і службове завдання з урахуванням змісту трудового договору (контракту), й інших документів, які визначають обсяг трудових обов'язків працівника (зокрема, накази про початок та завершення роботи над твором, посадові інструкції, розпорядження роботодавця, звіти/акти про виконання завдань, службові записки, завдання, подання тощо).

Для уникнення спору в майбутньому щодо визначення твору як службового, належності прав інтелектуальної власності на нього, виплати винагороди тощо важливо конкретизувати завдання роботодавця для працівника, а саме: вид твору та його конкретні характеристики, що відповідають меті роботодавця та трудовим обов'язкам працівника, спосіб, строки виконання, оформлення твору та інші змістовні параметри.

Працюючи за трудовим договором, працівник підпорядковується внутрішньому трудовому розпорядку, на нього поширюється трудове законодавство, зокрема, щодо

робочого часу, часу відпочинку тощо. Оскільки твір є результатом творчої діяльності, а, як відомо, творчість не регламентується законодавчими приписами, то створення службового твору в межах робочого часу чи поза такими не може позначатися ні на правовому режимі самого твору, ні на правах інтелектуальної власності на нього. Працівник може претендувати на виплату винагороди за створення твору, а, якщо його створення здійснювалося понад нормативи робочого часу, встановлені трудовим законодавством, то і відповідні доплати згідно з трудовим законодавством.

Як переконливо зауважує А. Штефан, «для визнання твору службовим не має значення, чи є автор штатним працівником, чи працює за сумісництвом. КЗпП у ч. 2 ст. 21 безпосередньо визначає, що працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін. Для кваліфікації твору як службового не вимагається, щоб трудова діяльність автора здійснювалася виключно на повну ставку у штаті підприємства, важливим є лише те, що створення твору обумовлюється трудовими відносинами між автором і роботодавцем» [9].

Як зазначено в п. 25 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» [10] за створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) або цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Водночас трудовим договором між ними може передбачатися умова щодо укладення цивільно-правового договору про створення об'єкта авторського права і (або) суміжних прав та обов'язок працівника щодо сповіщення про створення такого об'єкта.

Важливо, що виплата працівникові заробітної плати не є тотожною виплаті йому авторської винагороди за створений твір, оскільки заробітна плата – це винагорода за виконану роботу залежно від певних умов, а авторська винагорода – це всі види винагород або компенсацій, що виплачуються авторам за використання їх творів, які охороняються у межах, встановлених авторським правом.

Отож для віднесення твору до службового визначальними ознаками є: 1) його створення здійснено працівником у зв'язку з виконанням трудових обов'язків; 2) попри відсутність у законодавчому визначенні службового твору зазначення «за дорученням роботодавця» таке доручення не може виходити за межі трудових обов'язків працівника; 3) для кваліфікації твору як службового характер, тривалість, вид трудового договору (строковий, на час виконання певної роботи, про надомну роботу, про дистанційну роботу) не мають правового значення.

Застосування поняття «службовий» щодо об'єктів промислової власності є умовним з огляду на ту обставину, що права на відповідний об'єкт набуваються і підтверджуються правовстановлюючими та правопідтверджуючими документами (патентами, свідоцтвами). Може йтися про особливості оформлення прав на відповідні об'єкти, створені працівником.

Список використаних джерел

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#top>.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

3. Шимон С. І., Лупало О. А. Правовий режим службового твору як об'єкта авторських прав: законодавчі новели. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 157.
4. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3187>.
5. Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20.03.1883. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text.
6. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>.
7. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України від 15.12.1993 № 3688-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>.
8. Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів : Закон України від 05.11.1997 № 621/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-вр#top>.
9. Штефан А. Теоретичні і практичні аспекти правової кваліфікації службового твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 3. С. 8.
10. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10?find=1&text=%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9#top>.

References

1. Pro avtorske pravo i sumizhni prava : Zakon Ukrainy No. 3792-XII (vtratyv chynnist) (23.12.1993). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#top>.
2. Pro avtorske pravo i sumizhni prava : Zakon Ukrainy No. 2811-IX (01.12.2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
3. Shymon, S. I., Lupalo, O. A. (2023). Pravovyi rezhym sluzhbovoho tvoriv yak obiekta avtorskykh prav: zakonodavchi novely. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 1, 157.
4. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy 16 sichnia 2003 roku No. 435-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3187>.
5. Paryzkoï konventsii pro okhoronu promyslovoi vlasnosti (20.03.1883). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text.
6. Pro okhoronu prav na vynakhody i korysni modeli : Zakon Ukrainy No. 3687-XII (15.12.1993). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>.
7. Pro okhoronu prav na promyslovi zrazky : Zakon Ukrainy No. 3688-XII (15.12.1993). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>.
8. Pro okhoronu prav na komponuvannia napivprovodnykovykh vyrobiv : Zakon Ukrainy No. 621/97-VR (05.11.1997). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-вр#top>.
9. Shtefan, A. (2023). Teoretychni i praktychni aspekty pravovoi kvalifikatsii sluzhbovoho tvoriv. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*, 3, 8.
10. Pro zastosuvannia sudamy norm zakonodavstva u spravakh pro zakhyst avtorskoho prava i sumizhnykh prav : Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy No. 5 (04.06.2010). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10?find=1&text=%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9#top>.

CONCEPT, FEATURES, AND TYPES OF WORK MADE FOR HIRE***Liubov Mykiiivych***

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79007
e-mail: mykievychlove@gmail.com
ORCID ID: : 0009-0002-5590-152X*

The article examines the concept and features of a work made for hire based on an analysis of its legislative definitions and doctrinal interpretations. It is established that a work may be classified as a work made for hire if the following features are present: 1) it is created by an employee in connection with the performance of their employment duties; 2) despite the absence of the phrase “at the employer’s instruction” in the legislative definition of a work made for hire, such an instruction cannot go beyond the scope of the employee’s job responsibilities; 3) for the classification of a work as a work made for hire, the nature, duration, or type of employment contract (fixed-term, for the completion of specific work, home-based, or remote work) is legally irrelevant.

It is proven that in the field of industrial property, the use of the term “made for hire” in relation to the relevant objects (inventions, utility models, industrial designs, etc.) is conditional. Intellectual property rights to such objects belong to the holders of patents or certificates, which by their nature are documents that establish and confirm rights.

Keywords: intellectual property, copyright, employee, employer, proprietary copyright, industrial property.

*Стаття: надійшла до редакції 13.10.2025
прийнята до друку 21.10.2025*